

Соколёнок

4/2025

июль – август

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Иш яшда тӱюк — башда

ОҢРЛЮК АЛАҢАН ОҢТКЮР ЯШЛАР

Яшланы юреклерине чечек чачсанг — чечек, тегенек чачсанг — тегенек бите дейлер. ОҢмюр чаггына гӱре гъали де яш буса да, билим алывда йимик спортда, олай да оҢзге тармакларда гӱрмекли оҢрлюкlege етишип гелеген яшлар булан къатнайгъанда шогъар гъар гезик де тӱшюнесен. Бу гезик де тенгилерине уьлгю болардай янгыз оҢзлени къасты булан оҢрлюк алагъан оҢткюр яшланы гъакъында айтмакъны тийишли гӱребиз.

Магъачкъаладагъы 11 номерли гимназияны 1-нчи класында билим алагъан Амир Абдурашитов шотай яшланы бириси. Ол ана тилин бек биле. Къумукъ тилде шиърулар, ёммакълар охуй. Амир гимнастика булан машгъул, сонг да, ол суратлар этме кӱп сюе. Амир этип, конкурсгъа йиберген суратлар биринчи ерни алгъан.

Агъмат Махмутов да, Магъачкъаладагъы 11-нчи гимназияда охуй. Бу йыл 4 класгъа чыкыгъан..

Ол ана тилинде таза сӱйлей.

Охув ожакъда юрюлеген гъар тюрлю гъаракатларда ортакъчылыкъ эте. Агъмат спортну низамсыз ябушув журасы булан да машгъул бола. Ол гъар тюрлю даражаларда юрюлеген ярышларда ортакъчылыкъ этип, алдынлы ерлеге ес болгъан. Бабаюртну чемпионатында биринчи ер, Магъачкъалада оҢтгерилген чемпионатда экинчи ер алгъан. Абдурашид Садуллаевни аты кӱюлгъан спорт школына юрюй.

Амир Абдурашитов ва Агъмат Махмутов йимик оҢзлени къасты булан оҢрлюк алагъан яшлагъа оҢзлер кӱп сююп машгъул болгъан ишлеринде, охувунда уьстюнлюклер ёрайбыз.

Патимат АБДУЛЛАЕВА.

Язны гечеси

Аркъадан артылгъанча,
Гюн гёзюн ярты ача,
Жыйылгъан янгы бичен,
Атир ийисин чача.

Ону татли «татывун»
Уртласакъ да, тоймайбыз,
Бижакъгъа бир таянмай,
Мунда гелсек къоймайбыз.

Минг отлу бу биченге,
Муна гёмюлюп къалдыкъ,
Тавдан эшген салкъын ел
Чакъны исивюн алды.

Налдай оьрге илинип,
Гёрюндю янгы ай да,
Оьчешип жыкъы согъа,
Ченгерткилер бир бойда.

Юхучу гюкюклеге
Ябалакълар кюлейлер,
Гъар тюрлю макъамлагъа
Бакъалар гюрюллейлер.

Бир-бирине уруна,
Гечекъушлар учалар.
Башгъа къушлар тургъанча,
Уясына къачалар.

Къурдашларым булан бирче
Шо ерлерде айландыкъ.
Эсибизден таймажакъ,
Юртадагъы шо гъайранлыкъ.

ТЕЛИЯНГУР

Янгур ятдыргъан отлар,
Турма болмайлы йылай.
Сув ашагъан уйлерин,
Къарлыгъач уста сылай.

Агъып гетген уясын
Бёдене болмай табып.
Къоян яшларын жыя,
Елкелеринден хабып.

Кёкню бир янын алгъан,
Кёп тюзлю энемжя.
Ач болгъанмы атьялман –
Эменни къозун жыя.

Тонкътонкъ къуш тешигинден
Янгур битди деп къарай.
Тез-тез къурутма сююп,
Хораз къуйругъун тарай.

Булгъанч сувлар чалт агъа,
Ташгъын ташый оьзенде.
Бугюнгу аламатгъа
Тамашаман оьзюм де.

Заман бир телиянгур
Шолай пелекет сала,
Сав табиятны хозгъап,
Оьзю ёкъ болуп къала.

Гюлайлан

Артылма сююп гюнеш,
Арт учгунларын жыя.
«Гетме!» – деп, сари башлы
Бир гюлайлан кырсая.

– Юлдузларынг, кызларынг,
Сенсиз ялкъажакъ гече.
Къаравул этме герек, –
Дей олар булан бирче.

Гюнеш исси иржайып,
Огъар соравлу къарай:
– Мен гетмесем, чыкъмажакъ
Аявлу кыызашым Ай...

Гюнешге ял алмагъа
Не гече ёкъ, не гюн ёкъ.
Къызгъылт тастарын байлап,
Къайтып чыкъды эртенюкъ.

– Гъей юхучу гюлайлан!
Гюн чыкъды, гюнге айлан!

ИГИТ УЛАННЫ ГЬЮРМЕТЛЕДИЛЕР

Хамаматюртда юртну савлай жамияты кършалып оьтгерилген эсде кълардай ёлугъув болду. Украина бойда юрюлеген хас асгер гъаракатда Россияны янгы регионларын миллетчилерден азат этивде игитлик гърсетген Къараденгиз флотунда кълулукъ этеген Айгум Ногъаев ортакъчылыкъ этген шо ёлугъувда юртдагъы школаланы муаллимлери, охувчу яшлары, яшлар бавуну кълулукъчулары айрыча жагълыкъ гърседдилер.

Школаны залына гирип гелгенде, оьрюм чагъындагъы яшлар учун элине оьзюн аямай кълулукъ этивню уьлгюсю болуп токътагъан Айгум Ногъаевни жыйылгъанлар юзюнде иржайыв ва гючлю харс урувлар булан кършыладылар. Айгум Ногъаев оьзюню дав ёллары гъакъда хабарлай туруп, Ватангъа кълулукъ этмеге белсенген гъар кимге де элини харлысызлыгъы биринчи ерде болуп токътайгъанын да айтды. Школаны муаллимлери Т. Ижакъова ва М. Алиханова Айгум Ногъаевге багъышлап, оьзлер язгъан шиърулары охуп, гелген кълонакъланы юреклерине таъсир этди. Охувчулар тувуп оьсген элине багъышлап шиърулар охуп, йырлар йыр-

лап, бийивлер булан оьзлени пагъмуларын жыйылгъанлагъа малим этдилер.

Сейлевлерден сонг оьтгерилеген ёлугъув жанлы лакъырлашывгъа айланды. Шо ёлугъувгъа гелген кълонакъланы арасында юрт администрацияны башчысы Амир Къазанбиев, «Рокот-12. Мариупольну унутулгъан игити» деген китапны автору Герейхан Гъажиев ва игитни атасыны иниси Болат Ногъаев де ва кёп оьзгелери де бар эди. Олар, охувчулар булан оьзлени яшав ва загъмат сынаву гъакъында лакъырлаша туруп, патриотизмни, тюзлюкню, хас асгер гъаракатдагъы асгерчилени янын тутуп, олагъа болагъан кёмекни этме тюшегенни гъакъында да айтдылар. Оьзюню гезигинде, Айгум Ногъаев охувчу яшланы асгер кълулукъгъа байлавлу соравларына мекенли жаваплар берди. Ёлугъувну ахырында Айгум Ногъаев охувчу яшлагъа оьзюню кълобасы булангъы «Рокот-12. Мариупольну унутулгъан игити» деген китапланы савгъат этди. Ол дагъы да, уллулар дав майданларда, яшлар буса оьзлени яхшы охуву булан уьлкеси учун хыйлы пайда гелтирип болагъанны ташдырды.

Герейхан ГЪАЖИЕВ,
Бабаюрт.

ЭСИБИЗДЕ САКЪЛАЙБЫЗ

Мени уллатам Бийболат Бийдуллаев 1920-нчы йылда Шавхалыгъюртда тувган. Давну алдындагы 1940-нчы йыл ону Къызыл Армияда къуллукъ этме чакъыргъанлар. Ол 268-нчи миномёт батальон ерлешген Финляндиягъа ювукъдагы Ханко шагъарда къуллукъ эте.

Уллу Ватан дав баш башлангъанда ону Ленинград фронтгъа бакъдыралар. Шагъар немис-фашистлени елевчю асгерлерини къамавуна тюше. Шагъар лылар учун нечакъы бола буса да авур ва къыйынлы гюнлер тува. Сувукъгъа ва ачлыкъгъа тарыган адамланы чыдамлыгъы битген гезиклерде уллатабыз ва ону асгер ёлдашлары макъар тереклени къабугъун жыйып, сувда къайнатып къоллагъанлар. Уллатамны ачлыкъны ва ажжалны къолундан бир моряк чыгъарып алган. Ол гъалы-гъавкъаты битген уллатамны чанада ятдырып, элтип санчагъа тапшургъан. Уллатабыз оъзюню арт тынышы гелип къалгъанча шо морякны табып, огъар гъакъ юрегинден разилигин билдирме къабул кюйде яшады.

Бизин асгерчилени поездге де миндирип, Соликамск шагъаргъа етишдирелер. Соликамскда оланы тындырыкълы тергевлерден чыгъарып, савлугъуна къаратып, тойгъунча ашатып сакълай. Шо шартларда уыч айлар тургъан асгерчилер Москва бойгъа бакъдырыла. Мунда ерлешген 199-нчу атышывчу дивизияда оланы «Катюша» савутдан атышма уйретелер. Янгы къурулгъан дивизияны Къызыл Майданда тизип, гвардиячы ат да, байракъ да тапшуруп Сталинград фронтгъа йиберелер. Уллатабыз Паульснун пленге алагъанын гёргени гъакъда да айта бола эди. Витебск шагъарны тюбюнде болгъан ябушувларда ол авур яралана. Ол 1944-нчу йыл ожагъ-

ына къайта. Дав битген сонг уллатам уйленип, ата юртунда юрт советде ва оъзге къуллукъларда ишлеген. Уллатабыз 1980-нчи йылны январ айыны биринде гечинген.

Абидат БИЙДУЛЛАЕВА,
Москва шагъар.

ТАКЪСЫРСЫЗГЪА НЕГЪАКЪ ТИЙГЕН ТАЯКЪЛАР

(Хабар)

Абийимни атасы атайым яшдан берли атлагъа къуллукъ этип гелген. Бизин акъ къашгъалы, жийрен тюзлю Тулпарны да, гюлюк заманындан атайым оьсдюрген. Ону ерлемеге де мени атайым уйретген.

Тулпар гъар заманда да болат наллары булан абзарны тапур-тупур аваздан толтуруп, танавларын тарсайтып, пышгъыра туруп къапудан чыгъа. Туякъларын къагъып-къагъып, югюрюк кюйде айланып, абатларын гъайран енгил ала. Ону къуйругъун, ялын тарап, уьстюн-боюн мен таза сакълайман. Артдан чанг чыгъартып, чапдырып, юртну ягъасына да кеп керенлер чыкъгъанман. Гъавада тавуш этип ойнатсам тюзюл, къамучумну бугюнге ерли атыма бир керен де урмагъанман. Ону аркъасына да минип, арыв кюйде олтуруп, гъар гезик де токътатмагъа тарыкъда югенлерин тартып, оьзюне береген буйрукъланы да къулагъына шыбышлагъанман.

Атайым айта туруп да, Тулпар булан юртда да, агъач бойда гезей туруп да, мен атлар адамгъа тез исинип де, ий болуп да къалагъан эпсиз гъакъыллы жанлар экенин, ярыш алып болмай къалса да, олар гёнгюне эпсиз авур алагъанын да анлагъанман.

Тулпар оьзенге тюзгенде юзюп, менден бир де къалышмай. Экибиз де бирче киришип, сувдан чыкъгъанда буса, о оьзюню уьстюн-боюн къурутагъандай бир де, эки де силкишип, ал бутларын гётерип, кишнеп, алдыма гелип, башын

ийип токътат: «Тогъайда эркин кюйде бир айланмагъа кьой дагъы», – деп тилейген йимик, къалын кирпичлерин лип-лип этип, хурмалардай къара гёзлерин тиклеп къаратгъанда, о магъа ативлюкню аламатыдай бирден-бир исбайы да, асил де гёрюне. Шо заман ону бетине яягъымны къаплагъан кюйде, узун бойнун да, йымышакъ ялын да сыйпап, мен оъзюне сакълап кьойгъан бир гесек шекерни бергенде чи, о оътесиз бек къувана. Мени бетимни ялай-ялай къала. Тюрлю отланы да уъзюп гуйшей, кёп арек гетмей, гъар заманда да мени ювугъумда отлай. Мен буса гюнжувакъда яшыл отда янтайып токътайман. Тулпар бирдагъы кишнеп, мени тергевюмню оъзюне бакъдыргъанда, атымны ягъына барып, алгъасамай ерлеп, сабурлукъ булан ону сыртына минип, абийим айтагъан кюйде, инамлы къурдашымны астаракъ гъайдап уйге етишемен. Неге туюл, эришип чапса, елни де артда къояжакъ Тулпарны бир-бирде эпсиз къызгъанаман. Булай да, оъзю егим ат болмаса да, атайым уй къуллукъну къайсын да ону булан кюте. Авлакъдан бичен ташыйгъанда да, тарлавдан къабакъны къайтарагъанда да, бавда болдурулгъан емишни уйге етишдирегенде де, кёрюкню якъмакъ учун агъачгъа барагъанда да, гъазирине огъар арбаны еге.

Бугюн де, Тулпаргъа егилген арба булан атайым оъзю чалып кьойгъан бичен бижакъланы гелтирген сонг, ону къапу алда къатгъанын гёрюп, къашкъаралып турагъангъа да къарамайлы, атны юртну ягъасына багъып бурдум. О да не этсин дагъы, айтгъанымны этип, арба гъызны тутуп, Къарангыкъолгъа элтеген айланмагъа багъып ёл алмагъа башлады. Бираздан буса, сыртымны бирев къыздырып йибергендей болду! Тулпарны аста кьойдуруп, олтургъан еримде адап, къатып къалдым. Артгъа бурулуп къарайман, бирев де ёкъ. Тулпар да туякъларын къагъа юрюй. Экинчи гезик де оъзюне тийген таякъдан

аркъам исси болуп гетди. Шолай магъа учюнчю, дёртюнчю къапас да тийди. Шоланы барысын да гъатта санап етишип де болмайман. «Гёз алагъан чакъы ерде бирев де болмагъан сонг, магъа ким къапас ура дагъы?!» – деп чи ойлашаман. Тек англап битмеймен. Яшырып да не этейим, бек къоркъгъан кюйде, къамучу ура туруп, ердеги ташны ёнуп, туягъындан отялын чыгъартып: «Вогъгъа! Вогъгъа!» – деп къычырып, Тулпарны къуваладым. О агъач бойгъа барагъан ёлдан тайып, оызбашына юртгъа багъып бурулду. Арбаны дёгерчеклери буса, къыжыллай, хынцыллай туруп айлана. Дёгерчеклер къанч-къунч аваз этип, чалт айлангъан сайын мен де тёбелене туруп, санларымдан тамчы-тамчы тер агъызагъан гъалымда, гъай нечик де, уйге гелдим.

Ат арбадан атылып тюшюп, ари-бери къарап, тергев этгенде бизин орам башдагъы тал терекни сынып ерге тюшген назик бутагъы арт дёгерчекни гегейлерини арасына гиргенин гёрюп, Тулпардан бек уялдым. Сыртыма къапас япайгъан иелеген бутакъ болгъан экен! Мен буса, къоркъач болмасам, къоркъач, бугюн огъар негъакъ нечакъы къамучу ургъанман! Шо бутакъны юлкъуп алып, бир якъгъа багъып ташлагъан сонг, Тулпардан ялбарып гечмекни тиледим. О да баягъылай бетимни ялап-ялап йиберди. Шолайлыкъда, Тулпар магъа хатире къалмагъанын билдирди. Шо заман кёкдеги янгы тувуп гелеген къызарып турагъан айны да бизге къарап иржайып турагъан йимик гёрдюм.

Тебек Кзонакѝбиев,
Дагъыстанны халкъ язывчусу

ЧОМАРТ ВА НАМАРТ

(Халкъ ёммагъына гѝре)

Бир заманда, бир ерде
Къыбламан деген элде,
Агълюсюз, етим къалгъан,
Чомарт деген яш болгъан.

Шо заманда шо ерде
Къыбламан деген элде,
Чомартдай етим къалгъан
Намарт деген яш болгъан.

Чомарт уллу дюнъяда
Болмай болгъан гененип,
Шону учун яшай болгъан,
Огъар-бугъар тиленип.

Намарт да Чомарт йимик,
Тюшгенни ашай болгъан,
Бир бугъар, бир де огъар
Тиленип яшай болгъан.

Арадан заман гетип,
Бир тамаша иш бола:
Экевю де тилене
Туруп, ёлугъуп къала.
– Атынг кимдир, гъей улан?
– Чомарт, атым Чомарт, – дей.
– Сени атынг алив ат,
Меники чи Намарт, – дей.
– Гел, биз бирче турайыкъ,
Гел, биз бирче яшайыкъ.
Тиленип тюшген затны
Эки бѝлюп ашайыкъ. –

Дей Чомарт гъакъ юрекден,
Намарт да рази бола.
.... Булагъа бир гюн ахшам
Къалачлар тюшюп къала.

Булар ашайлар Чомартны
Къалачын эки пайлап.
Намартныкин жыялар,
Тангалагъа деп сайлап.

Тек Намарт къызгъанчыкъдан
Айтгъан сёзюнден тая.
Эртен Чомарт тургъунча
Къалачны ашап къоя.

Чомарт тура. Къалач ёкъ.
Намарт юхлай хоруллап.
Намарт тойгъан, Чомартны
Тура ичи къоруллап.

...Эришген булан болмай,
Бир кюй герек азыкъгъа:
Чомарт гете Къыблагъа,
Намарт Темиркъазыкъгъа.

Чомарт юрюй гече-гюн,
Артда кёп ёллар къала.
Бир керен сув ягдада
Тирменге къаршы бола.

Айланып турагъанда,
Аш къыдырып тирменден,
Тапур-тупур тавушлар
Эшитиле бирденден.

Тирменде оъзю барны
Къоймасынлар деп билип,
Чомарт тез-тез яшына
Кабарханагъа гирип.
Темир эшикни ачып,
Гётерип къавгъа-кюкю,
Ичине гирип геле

Аюв, Бёрю ва Тюлкю.
Уьфей, адам ийис бар, –
Дей ийис алып Бёрю.
Онда-мунда да къарай,
Чомартны болмай гёрюп.

Не адам болсун мунда,
Гелип олтур чу энни,
Гелигиз, айтайыкълар,
Эшитгенни-гёргенни, –
Дей Аюв. Тюлкю башлай,
Хабарламагъа яшдай:
– Эментюп агъачлыкъны
Ичинде бир сокъмакъ бар.
Шо сокъмакъ булан барсанг,
Ахырында анакъ бар,
Шо анакъны ичинде
Алтын бар тебе-тебе.
Шо алтын тебелеге
Къарай-къарай тойганман,
Алдына гирмесин деп,
Таш тургъузуп кьойганман.

Тамашалыгъын бир де
Болмаса да бийлеме,
Гезиги етип энни,
Аюв башлай сёйлеме:
– Тав бетдеги Таллыкъда,
Ичи кьувуш эмен бар.
Шо кьувушну ичинде,
Алтын эшив юген бар.
Шо юген булан бирге,
Бары да зат бар ерге
Гъар ахшам шо эменге,
Ат геле кёкден тюшюп.
Бирев ёкъ ерлемеге
Чачына алтын эшип.
Мен улан болган бусам,
Болур эдим ат булан, –
Деп айтып, Аюв сёне,

Айтма Бёрю тербене:
– Менбилер деген элни,

Менбилдим деп ханы бар.
Шо ханны кьомурсгъадай,
Атлар, кьойлар, туварлар.
Тек бир къайгъы бойлагъан,
Менбилдим деген ханны,
Турмас аврув бийлеген,
Гёзел кызын тувганлы.
Кызыны кьолай этмеге,
Эмчи ёкъ бир юрта да.
Кьолай этип болгангъа,
Ханлыгъын беремен деп,
Хабар яйган артда да.
Нечев де гелген дейлер,
Кызына къарамагъа,
Бажармагъанны башын
Гесип, къазыкъгъа къагъа...
О ханны сиривинде
Къуйрукълу гёк кьозу бар.
Гёк кьозуну оьзюнде
Шо кызына дарманлар.
Герек кьозуну тутуп,
Гюн батгъынча соймагъа,
Къанын ичирме герек
Йыл битмеген тайлагъа.
Герек янгыз шо кыызгъа
Кьозуну этин берме,
Эт къайнатган сув булан
Уьч керен кириндирме.
Къуйрукъну сорукудуруп,
Илип, терекге гертме,
Уьч гюнден сонг тарыкълы
Къаркъарасына сюртме.
Шу айтылган дарманны
Сигъручу айтып билдим.
Мен улан болган бусам,
Инан, кьоймажакъ эдим...

Эртен бола, кыржанлар
Гете агъачгъа багъып,
Чомарт ёлуна тюше,
Аш дорбасын да тагъып.

(Давамы гелеген номерде).

ЯХШЫ ДА ОХУЙ, ЁММАКЪЛАР ДА ЯЗА...

«Къарчыгъаланы» биз оъзю булан таныш этмеге сюеген Алина Къурбанова Къарабудагъ-гентдеги гимназияда билим ала. Ол янгы охуйылда эсгерилген охув ожакъны 6-нчы класына юрюжек. Яхшы къыйматлар да алып охуйгъандан къайры да, охув ожакъда юрюлеген гъар къайсы гъаракатда да жагълы кюйде ортакъчылыгъын болдура. Оъзюнден гиччи уланкъардашына айтмакъ учун ол ёммакълар да яза. Шоланы бириси тютпде бизин журналны охувчуларыны тергевюне бериле.

Алина Къурбанова

ГЕРТИ КЪУРДАШЛАР

(Ёммакъ)

Бир болгъан, бир болмагъан Пусик деген мишик бала да, Тяпа деген кюлай да болгъан. Оланы не ата-анасы, не де есиси болмагъан. Пусик ва Тяпа бир заманда да ит де мишик де йимик турмагъан. Олар гerti къурдашлар болгъан. Бир гюн къашгъаралгъангъа да къарамайлы, эки де къурдаш оъзлер яшайгъан юртну ягъасындагъы агъачлыкъгъа геземеге чыкъгъан. Къарангы болгъанда олар юртгъа элтеген ёлну тапмагъа болмай кёп къыйналгъан. Узакъ заман юрюй туруп, гъатта бир-бирин де тас этген.

Шолайлыкъда, Пусик юрюй-юрюй бир рагъмулу къатын яшайгъан агъачлыкъны ортасындагъы талада ерлешген уйге

етишген. Пусикге языгъы чыгъып, шо къатын ону уюне гирмеге къойгъан. Пусик де шонда яшап къалгъан. Тяпа буса ташлангъан къошда яшап турагъан Лайка ва Бобик деген итлеге къошулгъан. Тяпа къурдашы Пусикни бек сагъына. Тек ону янгы къурдашлары оъзю мишик бала булан къурдашлыкъ юрютгенге къаршы чыгъагъангъа ону излемеген

Арада заман гетип, Пусик Тяпаны тапмагъа токъташа. Шо иште де огъар агъачлыкъда болуп турагъан ишлени биринчилей билеген Савусгъан кёмек этип, олар ёлугъуп сююнген. Лайка ва Бобик гъаплайгъанда буса, Пусик къоркъуп къачып гетген. Тяпа оъзюню тезги къурдашын

якълап болмай къалгъангъа бек уялгъан. Бир гече буса, Тяпа оъзюню къурдашын тапмагъа токъташгъан. Пусикни де о шо баягъы агъачлыкьдагъы талада яшайгъан уьюнден кѣп арекде ачувлу ва гьиллачы тюлкю хапмагъа уьстюне чаба туруп тапгъан. Кюлай да тюлкюден къоркъмай ону къуваламакъ учун гъаплап йиберген. Тюлкю де кюлайдан къоркъуп, артгъа да къарамайгъан кюде къачгъан.

Пусик аягъын авурдуртгъан. Шо саялы Тяпа ону авзуна хабып, оъзю яшагъан къошгъа алып барагъанда Лайкагъа ва Бобикге ёлукъгъан. Шо заман Лайка ва Бобик

герти къурдашланы гѣрюп гюллегенлер. Олар да Пусикге къошгъа етишмеге кѣмек этгенлер. Аягъы сав болгъунча огъар къуллукъ этип тургъан. Арадан бир нече гюн гетип, Пусикни аягъы сав болгъан. О итлеге оъзю яшайгъан есисини гъакъын да айтгъан. Шо къатын да оланы тилевюн къабул этип, оъзю яшайгъан уйге гирмеге къойгъан. Агъачлыкъ таладагъы уйню есиси Пусикден йимик олардан да сююнген. Бир къалкъыны тубюнде олар барысы да онгуп-оъсюп къалалар. Шолай, къурдашлар къыйынлы гюн табулса, къайсы къыйынлыкъны да енгмеге бажарыла.

ЙЫРЧЫ КЪАЗАКЪ ТУВГЪАНЫ 195 ЙЫЛ БИРЕГЕНЛИКТЕ

Абдулла Залимханов

МАГЪА ГЪАЙКЕЛ ЯЗЫГЪЫЗ

Къаравашын къачыргъан деп Шавхал бий
Сибирлеге сюрюн этген Къазакъны.
Къазагъыбыз къарчыгдай къазаплы,
Туснакъларда гѳрген хыйлы азапны.
Къаламын ол тюзсюзлюкге окъ этген,
Къомузун ол къылыч этип къоллагъан.
Буравлангъан бугъав булан бутларда
Арасейни ѳрулгъунча ѳллагъан.
Къайтгъанда да битип сюрюн болжалы,
Къыйывсузлар къургъан огъар тузакъны,

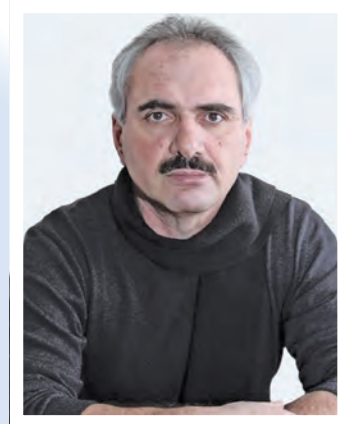
Къысаслары кар этмеген заманда,
Кимбилди этген къайпанмайгъан Къазакъны.
Кѳп дерт ютгъан Йырчыбызны гъар сѳзю
Сыйлы бизге суву йимик хумлукъну.
Гъалек еллер Къазакъ йырдай чалына
Оъкюртеген орман-тюзюн Къумукъну...
Къазакъ бизин яйсаныбыз, языбыз,
Къазакъ йыргъа геле гъаман гъазыбыз.
Къарыв битип, къамуш йимик къажысам,
Къазакъ йырдан магъа гъайкел языгъыз!

АТЛАНАВУЛДА КЪАЗАКЪГЪА ТАШ СУРАТ АЧЫЛАГЪАН МЮГЪЛЕТДЕ ГЕНТЮМДЕН ЧЫКЪГЪАН САТЫРЛАР

Бир къолбайлар тезде этген кимбилди
Къатгъан шаир тюзюн тувра айтгъангъа.
Бугюн Тюзге тувгъан ала хадиргюн
Таш суратгъа дѳнюп Къазакъ къайтгъангъа.
Хата ишдир ону ѳкъ деп санамакъ,

Арабызда ругъу булан сав хаты.
Девюр сайын дѳнмей унем яшажакъ
Къазагъыбыз – шаирликни Шавлаты....
Кѳп гиши бар язагъан ва бузагъан,
Гъалиге ѳкъ Къазакъдан гъеч озагъан.

Казим Казимов

КЪАЗАГЪЫМ!

Даражасы данггъа чыкъгъан, Къазагъым!
Кимбилдилер къургъан сагъа ким эди?
Намарт ишге къолу баргъан къызбайлар
Гъикматлы гъакъ сёзюбюзню кемледи.

Даражасы данггъа чыкъгъан, Къазагъым!
Къайсы къызбай эди сени чакъыртгъан?
Очлю гъисим тамагъыма тыгъылып,
Карахюлю еллер авзум чапыртгъан.

Даражасы данггъа чыкъгъан, Къазагъым!
Аршлагъа тенг этген жабар къалкъымны.
Тилбир болуп тузакъ къургъан къызбайлар
Кимбилди этип къойма сюе халкъымны.

Даражасы данггъа чыкъгъан, Къазагъым!
Къагъру къысмет гъакъылланы улута.
«Оьзденлери къулгъа дёнген Къумукъда»
Къылыкъсызлар эсибизни къурута.

ГЪАР КЪУМУКЪДА МЕН КЪАЗАКЪНЫ ГЁРЕМЕН

Сатырына сукъланаман Къазакъны,
Гъакъылыны теренине, гъагъына.
Гъар къумукъда мен Къазакъны гёремен,
Йырчы Къазакъ жан салгъандай ягъына.

Жан да салгъан, жанлы йыр да яратгъан,
Жан да берген сёзю учун Къумукъну.
Болгъай эдим, бир тигимин гёрсетип
Къумугъуна Къазакъ этген къуллукъну.

Йырчы Къазакъ! Къумукъну нарт эмени,
Тартынмагъан хатардан ва балагъдан.
Пагъмусуна мюкюр этип эллени
Шаирликни ясагъан ойдан, агъдан.

Сатырына сукъланаман Къазакъны,
Къыйналсам да баврум яргъан кантына...
Турагъандай Къазакъ ёлум онгарып,
Ойлашаман къарап-къарап артыма.

ЭРИНГЕН ЭКИ КЪАЙТАР

(Ёммакы)

Бир ярлы гишини кёп яшлары болгъан. Олардан бириси, бир зат да этмеге суймейген, гъар заман уйде, от янагъан заманларда отбаш алда да олтуруп, кюл булан ойнап турагъан эринчекни бири болгъан. Хасиятларына гёре бугъар «Кюлбай» деп ат тагъылгъан. Олай да эринчек болгъан чы, нечик де ата-анасына кёмек чи къайдан этсин, гъатта, бир-бирде анасы къува-лап, яшлар булан ойнамагъа уйден чыгъарып да болмай болгъан.

Бу яшыны эринчеклигине талчыгъып турагъан ата, бир керен шагъаргъа къуллугъуна барагъан заманда, шагъарны ва ондагъы къошулуп ойнайгъан яшланы гёрсюн деп, оъзю булан бу яшын да алып бара. Барагъан заманда ата ёлда ташланып атны аягъындан тюшген эсги нал гёрюп:

– Ал балам шу налны, шагъаргъа баргъанда налчыгъа сатып, сагъа ашамагъа емишлер аларбыз, – дей.

Кюлбай энкеймеге эринип налны алмай. Атасы алып инбашындагъы хуржунуна сала. Булар ёлун узаталар.

Кюлбайны бу гъакъда гъайы ёкъ, налны унута. Шагъаргъа гелелер. Ата Кюлбай билмейген кюйде налны налчыгъа сата ва сатгъан акъчасына жие ала. Кюлбай шекленмейген кюйде хуржунгъа тёге. Башгъа къуллукъларын да тамам этип, ата-улан уйге гелмеге деп ёлгъа чыгъалар.

Гюн бек исси болгъан. Юрюй-юрюй Кюлбай тала ва атасына: «Сувсапдан янаман», – деп кант этмеге

башлай. Бу ёлда ювукъ арада сув бар ер де ёкъ.

Гъали де юртгъа етишмеге хыйлы ёл бар. Сувсапдан янып гъалы битип къавшалгъан Кюлбай атасы булан тенг юрюмеге болмай бир хыйлы мезгилге артда къалып юрюй.

Атасы уланына языгъы чыгъып ва ону сынамакъ учун, ол шекленмейген кюйде, бир нече абатлар юрюген сайын, хуржундагъы жиелерден бирни,экини ёлгъа тюшюре юрюй.

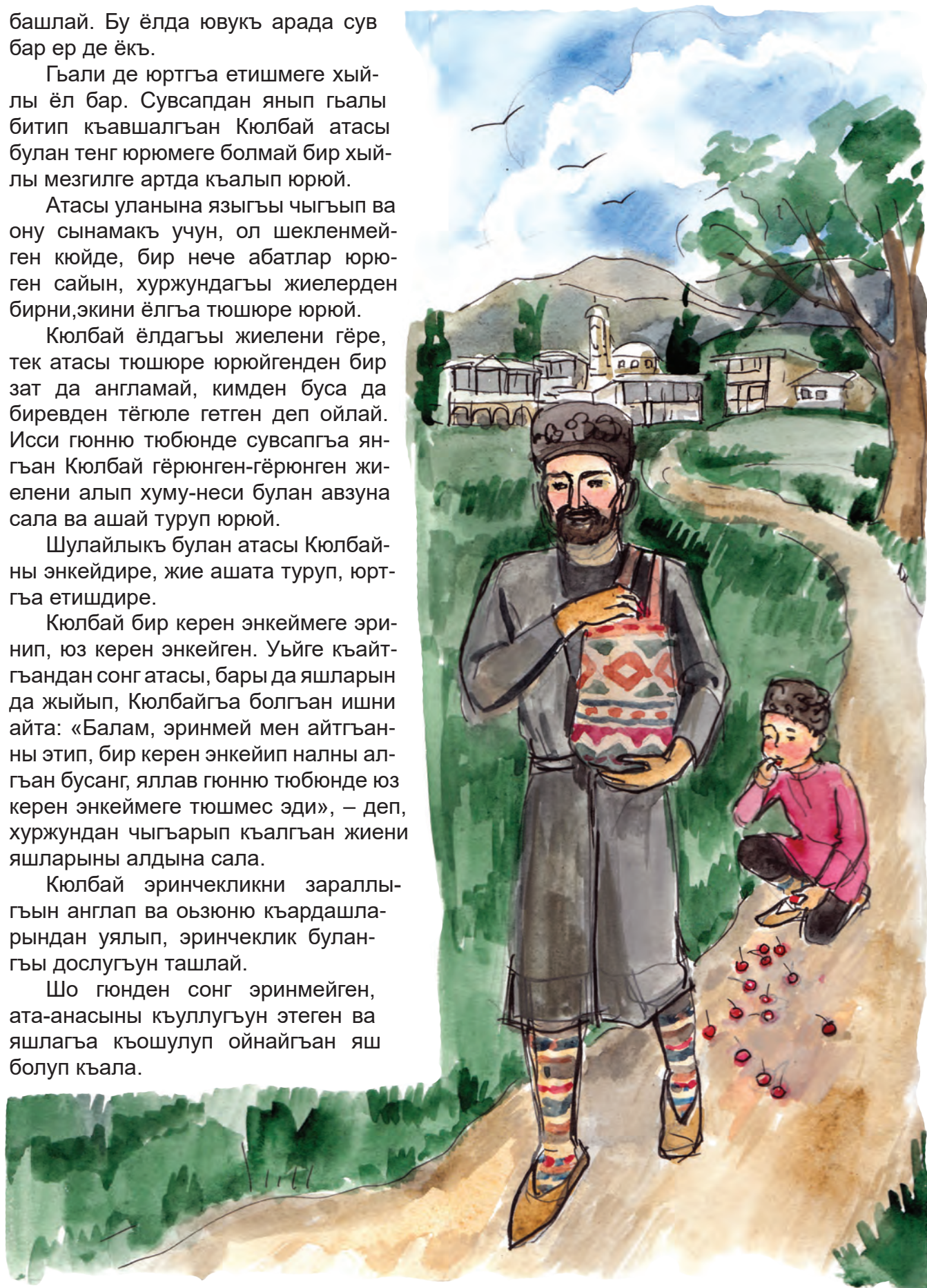
Кюлбай ёлдагъы жиелени гёре, тек атасы тюшюре юрюйгенден бир зат да англамай, кимден буса да биревден тёгюле гетген деп ойлай. Исси гюнню тюбюнде сувсапгъа янгъан Кюлбай гёрюнген-гёрюнген жиелени алып хуму-неси булан авзуна сала ва ашай туруп юрюй.

Шулайлыкъ булан атасы Кюлбайны энкейдире, жие ашата туруп, юртгъа етишдире.

Кюлбай бир керен энкеймеге эринип, юз керен энкейген. Уйге къайтгъандан сонг атасы, бары да яшларын да жыйып, Кюлбайгъа болгъан ишни айта: «Балам, эринмей мен айтгъанны этип, бир керен энкейип налны алгъан бусанг, яллава гюнню тюбюнде юз керен энкеймеге тюшмес эди», – деп, хуржундан чыгъарып къалгъан жиени яшларыны алдына сала.

Кюлбай эринчекликни зараллыгъын англап ва оьзюню къардашларындан уялып, эринчеклик булангъы дослугъун ташлай.

Шо гюнден сонг эринмейген, ата-анасыны къуллугъун этеген ва яшлагъа къошулуп ойнайгъан яш болуп къала.

АГЪАСЫНА САРБОМ ЭРГЕН ИНИСИ

Багъавутдин Герейхановну сёзлери ва кюю.

M-138

А-гъа-сы-на къо-лун бер-ген
и-ни-си: «А-там-ме-ни сан-ла-
рым-ны би-ри-си.
Во-ре, а-гъам, сен и-нинг-ни
у-нут-ма, ме-ни у-нут-тур, хап-гъан
а-шын-на ют-мо.»

Агъасына къолун берген иниси:
«Агъам – мени санларымны бириси. } 2
Вёре, агъам, сен инингни унутма,
Мени унутуп, хапгъан ашынгни ютма. } 2

Мен чи сени эсгеремен гъар гюнлер,
Мени сагъа эслей эди бюлбюллер. } 2
Гелсем, агъам, турар эдим янынгда,
Не герек деп, агъам, сени жанынга? } 2

«Инишим», – деп къучагъынга сен алсанг,
Ябушарман, агъам, сени боюнга. } 2
«Мени иним шулай болуп къалгъан» – деп,
Шеклик гелер, агъам, сени оюнга. } 2

Агъалары табуламы инивге,
Мен де гъали къошулгъанман сиривге. } 2
Гёрсенг, агъам, тамашагъа къаларсан,
«Инишим!» – деп къучагъынга аларсан. } 2

АНВАРБЕК КУЛТАЕВТЕ - 85 йыл!

Ногъай халкъны белгили шаури Анварбек Култаев уллулар учун да, яшлар учун да бир йимик пагъмулу шиъру асарлар ярата. Шолардан топланып чыгъарылъан китапланы охувчулар кѣп сююп къабул этген.

Бугюнлерде ол оъзюню 85 йыллыкъ юбилейин белгиледи. Биз де яшавундагъы шо сююнчлю ва къуванчлы агъвалат булан къутлай туруп, оъзюне яхшы савлукъ ёрайбыз! Шону булан бирге, яратывчулугъунда ругъланыв булан илгъам да ёрайбыз!

*Анварбек Култаев,
Дагъыстанны халкъ шаури*

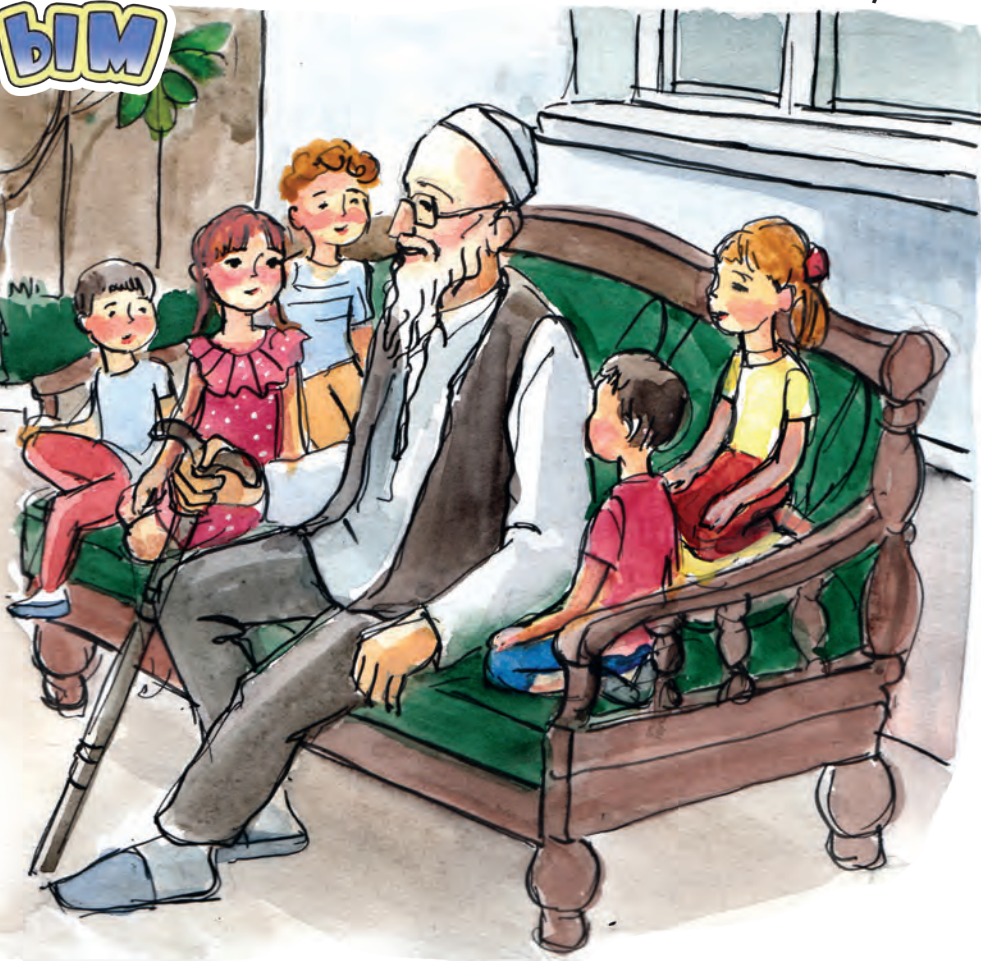
АТАЙЫМ

Мени къарт атайым бар,
Таягъына таянгъан.
Эртен-ахшам олтурма
Огъар шанжал саламан.

Танг булан туруп атай
Танг яхшы этме сюе.
Инг биринчи гюн шавла
Ону юзюне тие.

Мени къарт атайым бар
Ап-пакъ сакъалы булан,
Аралап къоя ону
Абзардагъы къыз, улан.

Эринмейли атайым
Ёммакъ айта яшлагъа.
Сонг яшлар учуп ойнай,
Ошап бала къушлагъа.

Сыйлы кьонакъ

Янгур геле
Алгъасавлу бу ерге,
Кьонакъ болсун
Оьсюмлюкге, оьленге.
Къалкыбашда чаба,
Ойнай, атыла,
Уьуюбюзню
Тамларындан
Тамыза,
Аяларым толуп,
Ерге агъыза.

Язгъы янгур,
Явсана!
Къуй сувунгну!
Авлакълагъа
Янгурунгну
Яйып кьой!
Сувсап къалгъан
Орманланы
Отланы,
Язгъы янгур
Яйсан болуп
Чайып кьой!

Янгур сувгъа тойсун
Янгъан топуракъ
Сонг гиер ол
Аллы-гюлю опуракъ.
Гюз гелгенде
Яхшы гелим аларбыз,
Сыйлы кьонакъ гелсе,
Огъар саларбыз.

Бугюн бизге
Янгур гелген кьонакълай,
От-орманны эллей ол
Шагъ кьонакъдай.

Гючюк

Гючюк ал деп инишкам
Ачма кьоймай гёзюмню.
Къайдан алып берейим,
Итим де ёкъ оъзюмню.

Юхламасынмы гючюк,
Уябыз да ёкъ салма.
Буса да инишкама
Сёз бердим гючюк алма.

Ойлашаман, ойдман,
Хоншубуз буса гелип,
Инимни сююндюрдю,
Савгъатгъа гючюк берип.

Оъзге гючюклер йимик
Дёрт буту, эки гёзю,
Эки кьулагъы да бар,
Уллу чачалбаш оъзю.

Башгъалар йимик ол да,
Ашай, юхлап да тоя.
Оюнгъа кьызып, уйню
Уъстюн тюп этип кьоя.

Къайда да гирип чыгъа,
Бары ер огъар – уя.
О яйгъан ястыкъланы
Чабып инишкам жыя.

Сапун кьутукъ, этигим,
Гетген де йимик учуп,
Атамны газетин де
Ёкъ этип кьойду гючюк.

Ойлашаман, мен оъзюм,
Болмас йимик гьёкюнчлю,
Гьакъыллы гючюк тапма
Герекмен деп экинчи.

Къумукъ тилге Супиянат МАМАЕВА
М таржума этген.

АГЪЛЮ АРАЛЫКЪЛАР ВА ЯШЛАНЫ ТАРБИЯЛАВ МЕРДЕШЛЕРИ

Бырынгы замандан берли къумукълар озлени агълю яшавун Сыйлы Къурангъа ва шариатгъа гёре къуруп гелген. Белгили экени йимик, ислам дин буса, гъар адамгъа да озюню ювукъ адамларына ва доскъардашына, хоншуларына, айлана-сында яшайгъан гъар адамгъа абур-сый этип янашмакны талап эте. Шону булан бирге, гъар кимге де яман айтып, адамны артындан сёйлемеге ярамай. Уйде болсун, эл арада, халкъ арада болсун гъар кимге де озюню лайыклы кюйде тутмагъа тюше. Демек, таза-лыкны юрютгенден къайры да, терен билим алмагъа, спортну гъар тюрлю журалары булан машгъул болмагъа, ата-анагъа, уллугъа къаравлу, тынглавсуз болмай, гъюрмет булан янашып, олагъа кёмек этмеге тарыкъ. Озюнден гиччилени де хатирин къалдырмагъа ярамай. «Ата-анагъа сый этмеген сыйдан тюшер», «Атангдан артыкъ бил, тек артындан юрю», «Уллугъа гъюрмет эт, гиччини аявла», «Уллу айтганны этмеген уллаймас» деген наслудан-наслугъа айтыла гелген шу халкъ айтывлар да оърде айтылгъан пикруну гертилей. Асрудан-асругъа топлангъан сынавгъа таянып, къумукълар и уллу айтар, гиччи къайтар» деген дегенлей яшав къуруп гелген. Бугюнлерде йимик, гъар къачан да агълюде ата-анагъа абур-сый этилген. Ата айтгъан сёзге артыкъ агъамият берилген. Атасы гъар заманда да уланларын яшдан тутуп, уйде, абзарда,

шолардан тышда да эргиши этмеге тюшеген ишлеге, кюллукулагда, эл арада, халкъ арада озыюн тийишли кюйде тутмагда уйретип гелген. Гъайван-малны отлатып, ем берип, озыге кюллукуларын кютмек, терек орна-тып, гъар тюрлют осыюмлюклени чачып, бав-бахчагда кюллуку этмек, атны екмек, арба булан авлакъдан болдурулган тюшюмню къайтармакъ, агъачгда бармакъ йимик ишлер шолайларындан гысапланган.

Шондан къайры да, къашгъаралган вакътиде юртну ичинде дос-къардашгда, озыюню ювукъ кюрдашларына барып, гъар тюрлю кюллукулагда йиберген. Шо да уланъяшлар къарангылыкдан кюркъмасын деп этилген.

Къызъяшлар да лап гиччи чагъындан тутуп уй кюллукуланы кютювде кемеклешген. Аналар кызларына опуракъ жувмагда, уй-эшикни жыймагда, хамур басып, экмек биширмеге, аш этмеге, опуракъ тикмеге, гюлебете салмагда уйретген. Уллулары озылерден сонг тувганланы бешигин чай-къаган. Уйде къызъяш болган сонг анасы булакъгда сувгда да бармаган. Эрге чыкъмагда чагъы етишгенде де, анасын гюрюп кызын ал дегенлей, кызгда кыймат берген. Анасы макътаганны алмаган, хоншулары макътаганны кыймаган.

Насрулла БАЙБОЛАТОВ ва
Патимат АБДУЛЛАЕВА гъазирлеген

ШАГЪМАТ ОЮННУ ГЕРТИ УСТАСЫ

А ртдагы вакытилерде янгыз тутушуп ябушувда тугюл, спортну озге жураларында да бизин яшлар гөрмекли оърлюкlege етишип гелегени айрыча гыс этиле. Демек, шагъмат йимик спортну журасы булан машгъул болагъанланы санаву баргъан сайын арта. Оланы кёплери гюч сынап тугюл, озлени иттилиги, билими ва гъакъылы булан спортда мекенли оърлюкlege багъып инамлы кюйде абат ала.

Шолай, озюню яш чагъына да къарамайлы, 14 йыллыкъ Таймаз Темирбеков шагъмат оюнну герти устасы гысапда белгили болгъан. Ачыкълашдырып айтгъанда, ювукъда оьтгерилген спортну шо журасындан бизини уьлкени оьлчевюнде алдынлыкъ алмакъ учун юрюлген турнирде озюнден 23 йылгъа уллу белгили гроссмейстер Давид Паравянный утуп, ол чемпион атгъа ес болгъан.

Таймазны шо биринчи гөрмекли уьстюнлюгю тугюл. Яш пагъму шагъмат оюндан яшёрюмлени арасындагы Европаны ва Россияны чемпионатларында да эки керен биринчиликни къазангъан. Къаягентли Темирбековланы агълюсюнде шагъмат оюнгъа бакъгъан якъдагы гъаваслыкъ Таймазны уллатасы Байболатдан башлангъан. Атасы Рашитхан Таймазны шагъмат ойнамагъа уьйретгенде огъар 5 йыл битген болгъан. Сонг оюн булан байлавлу гъюнерин Дагъыстанны шагъмат оюнгъа къарайгъан федерациясыны ёлбашчысы, халкъара даражалы

Таймаз Темирбеков

гроссмейстер Жакъай Жакъаевни клубунда узатгъан.

Таймаз гележекде аты дангъа айтылгъан гроссмейстерлер Александр Алёхин, Михаил Ботвинник, Тигран Петросян, Анатолий Карпов йимик дюньяны чемпиону болмагъа умут эте. Россияны оьлчевюнде алдынлыкъ алмакъ учун юрюлеген ярышларда инг тизив натижаланы къолда эте гелегенлиги де Таймаз озю гёз алгъа тутгъан асил муратгъа етишмеге болажагъына инамлыкъ тувдура.

Б. АЙБОЛАТОВ.

Иш пагъмучлар

КОНКУРЕНУ АЛДЫНЛАРЫ – КЪУМУКЪ КЪЫЗЛАР

Калимат Хасбулатова

Лайла Алибекова

Сальмира Агъабекова

Белгили экени йимик, бу йыл Уллу Устьюнлюкню 80 йыллыгы генг кюйде бегиленди. Шо тархны гёз алгъа тутуп, торайып гелеген яш наслуну патриот якъдан тарбиялавгъа янгыз охув ожаларда тюгюл, кёбюсю озъге къурумларда айрыча агъамият берип турду. Яшланы гъар тюрю яратывчулукъ конкурслагъа къупшап, оланы тувуп оьсген элине, халкъына бакъгъан гъасиретликни артдырмакъ, чинкдеси, Уллу Ватан даву йылларында немис елевчулени енгип, бизин халкъ къолда этген устьюнлюкню сыйлылыгына тюшюндюрмек учун мукъаятлы иш юрюлду.

Шолай, Темиркъазыкъ Кавказ темир ёлну Магъачкъаладагъы бёлюгюню къаравул къуллугъуну къуллукъчулары да шо ишде ягъада къалмады. Ачыкълашдырырып айтгъанда, эсгерилген къуллукъда чалышагъанланы яшларыны ортакъчылыкъ этивю булан «Ватаны якълавчулары» деген конкурс да къурумлу оьтдю.

Демек, къаравул къуллукъдагъылары авлетлери оьрде эсгерилген къагърулу йыллагъа багъышлап, белгили шаирлер яратгъан асарланы чебер кюйде охугъан

дан къайры да, йырлар да йырлап да, суратлар этип де жыйылгъанлагъа пагъмусун малим этдилер. Шону булан бирге, ватаны якълавчуларыны алдында баш иегенин билдирдилер.

Шо гъакъда айта туруп, оьтгерилген конкурсда яшлар бавларына юрюйген яшлардан тутуп, башлапгъы ва орта класларда билим алагъан бизин республиканы бары да дегенлей юртларындан ва шагъарларындан гелген уланлар да, къызлар да жагълы кюйде ортакъчылыкъ этгенин эсгермеге тюше. Гъар конкурсда йимик, ахырда алдынлы ерлеге ес болгъан яшлар да мекенли болду. Алдынлы ерлени алгъанланы арасында Магъачкъаладагъы 58 номерли школада билим алгъан Лайла Алибекова, къарабудагъгентли Сальмира Агъабекова, Янгы Солакъдан гелген Калимат Хасбулатова да бар. Олар – уьчевю де къумукъ къызлар. Конкурсу оьзге алдынлылары йимик, олагъа да дипломлар тапшурулгъан ва гиччирек савгъатлар берилген.

П. АБДУЛЛАЕВА.

ЧЕЧЕГЕН ЁММАКЪЛАР

Кёкге накъыш этеген,
Къуйрукъ ташлап гетеген.

* * *

Бир атым бар – татар ат,
Минг шагъардан оытер ат,
Сатса, багъа да етмей,
Салса, юк де гётермей.

* * *

Ат атлас, яшыл атлас,
Ерге батмас, багъасы етмес,
Етсе де сатмас.

ISSN0206 – 7943

Къарчыгъа

4/2025

июль – август

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор
М.М. Ахмедов

Редколлегия:

Н. Байбулатов (редактор выпуска)
П. Абдуллаева (редактор)
А. Абдуллатипов
С. Мамаева
Б. Аджиев
Л. Джамалутдинова
М. Гусейнов

Технический редактор Т. Лузина
Художник номера Т. Латифова
Фото на обложке @dinamo_mx

Формат 60x84 1/8. Бумага офсетная.

Уч.-изд. л. 3,23. Усл. печ. л. 3,26.

Физ. печ. л. 3,50.

Подписано в печать 29.07.2025 г.

Выход в свет 15.08.2025 г.

Тираж 795 экз. Заказ № 1629.

Отпечатано в ООО «Издательство «Лотос»»,
367018, РД, г. Махачкала, ул. Времена года, 6.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок»
и «Литературный Дагестан»

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

e-mail: nasrulla_@mail.ru, litdag@mail.ru,

сайт: litdag.ru; **tg:** litdag; **vk:** litdag

Кумыкский язык

Индекс: на год – ПС806,
на полугодие – ПМ963.

Цена свободная.

